

Somogy Megyei Múzeum
NA-LML6.

Somogy Megyei Múzeum
NA-LML6
E. osztály

Cím: ZANAVOI HONISMERETI SZAKKÖR
Műt. 1989.

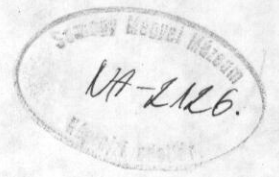
TART.: AZ ENYELŐ TÖRÖK KINCSE

32 lap, 1 foto

Fülszöveg: ZANAVOI
Szakmunka: XXVI.

CELTAVOZAS.

AZ ENDRÉDI TÖRÖK KINCS

KÉSZÍTETTE: A ZAMÁRDI ÁLTALÁNOS ISKOLA
HONISMERETI SZAKKÖRE

1989.

Bevezető

Harmadik évét kezdő szakkörömmel - új tagokkal a végzett nyolcadikosok helyett - kirándulást tettünk szomszédos községünkbe, Balatonendrédre. Ellátogattunk a Várcsige aljába is, ahol elmerengtünk, vajon hol lehet az a kincs, amelyet - korábbi hallomásaink szerint a menekülő törökök elrejtettek.

Akkor és ott elhatároztuk, ha az aranyat, drágaköveket nem is ássuk ki, kutatunk kincs után, de az szellemi.... Egy falu népének mondakincse, melyet már nem vehet el senki, még akkor sem, ha a Várcsigébe soha senki nem rejtett volna semmit.

A Várcsige 1988. szeptemberében

I. Balatonendréd és a törökök

A Balatonhoz közel fekvő községek igen régi eredetűek. A feljegyzések szerint 50 közül körülbelül 20 már a tatárjárás előtt is megvolt. Ezek közé a községek közé tartozik a mai Balatonendréd. Az Endre /András/ névből eredő községnév először egy 1082-ből származó okiratban szerepel.

A későbbi okmányokban Város-Endréd, Egyházás-Endréd, Kis-Endréd olvasható. A község igen lassan fejlődött. Először a veszprémi, majd a fehérvári káptalan birtoka volt. Zsigmond 1390-ben a kartauzi szerzeteseknek ajándékozta.

A Rózsahegy, Várihegy, Dudahegy, Öreghegy, Karáncó, Várscige hajlatai és dombjai kiválóan alkalmasak a köztük való meghúzódásra, hiszen a falu úgy helyezkedik el a halmok között, mint egy fészekben a madarak.

Kedvező fekvésével magyarázható, hogy a török időkben is átvészelt, ~~sem~~ semmisült meg, mint például a szomszédos Zamárdi.

A török hódoltság alatt Endréd jelentős szereppel bírt. Az 1571. és az 1589. évi adólajstromok szerint Somogy megye területének egyik része a szigetvár-pécsi vilajethez tartozott, a másik része pedig a budai vilajethez. Az utóbbihoz tartozó terület a koppányi szandzsákat alkotta, amely 6 nahiéra /járásra/ oszlott: a koppányi, a dombói, a karádi, a kőrösi, a marcali és a zalavári nahiéra.

A budai vilajethez tartozott még a simontornyai szandzsák is, de megyénk területén csak egyetlen hozzá tartozó nahie volt, mégpedig az endrédi.

Az 1571. évi adólajstrom szerint e járáshoz Endrék, Felső-Endrék, Hidvég, Szamárkő, Bod /Jut/, Gelnebén, Fok-Szabadi, Tótfalva, Odán /Ádánd/ Gamász, Geneg, Som, Nagy-Berén, Renk /Enek, Etek/ települések tartoztak.

Már 1545-ben volt török őrség Endréden, mely 1545-46-ban 130, 1552-53-ban 143, 1568-69-ben 78 emberből állott.

1558-59-ben a zsoldlajstrom szerint az őrség a következő fegyvernemekből állt:

1. műsztahfizok - 41 ember - Turali aga és Hüsszein kija /helyettes/ alatt
2. azábok /nőtlen zsoldos gyalogság/ Hüszein aga alatt 34 ember
3. martaloszok; ezek határőrző rác és szerb katonák voltak, akik törökös rablásaikkal tették nevüket félelmetessé. Számuk 23 volt, s Mohammed Ahmed aga alatt állottak.

A törökök óriási pusztítást vittek végbe, sok település vált pusztává, sokakat elhurcoltak, mások pedig járvány áldozatai lettek. Endréd kedvező helyzetben volt, s töröknek kellett a munkáskezek. 1580-ban Város-Endréd 17, Felső-Endréd 30 házból állt, míg például Zamárdiban csak 14 ház volt.

A budai vilajethez tartozott még a simontornyai szandzsák is, de megyénk területén csak egyetlen hozzá tartozó nahie volt, mégpedig az endrédi.

Az 1571. évi adólajstrom szerint e járáshoz Endrék, Felső-Endrék, Hidvég, Szamárkő, Bod /Jut/, Gelnebén, Fok-Szabadi, Tótfalva, Odán /Ádánd/ Gamász, Geneg, Som, Nagy-Berén, Renk /Enek, Etek/ települések tartoztak.

Már 1545-ben volt török őrség Endréden, mely 1545-46-ban 130, 1552-53-ban 143, 1568-69-ben 78 emberből állott.

1558-59-ben a zsoldlajstrom szerint az őrség a következő fegyvernemekből állt:

1. műsztahfizok - 41 ember - Turali aga és Hüsszein kiája /helyettes/ alatt
2. azábok /nőtlen zsoldos gyalogság/ Hüszein aga alatt 34 ember
3. martaloszok; ezek határőrző rác és szerb katonák voltak, akik törökös rablásaikkal tették nevüket félelmetessé. Számuk 23 volt, s Mohammed Ahmed aga alatt állottak.

A törökök óriási pusztítást vittek végbe, sok település vált pusztává, sokakat elhurcoltak, mások pedig járvány áldozatai lettek. Endréd kedvező helyzetben volt, s töröknek kellett a munkáskezek. 1580-ban Város-Endréd 17, Felső-Endréd 30 házból állt, míg például Zamárdiban csak 14 ház volt.

A török földesúr 1696-ban Szancsok bég volt, akinek mindenből tizedet adtak, és aki minden helytől évenként 60 dénárt kapott. A török vár kövei a Várihegyen 1875-ben még megvoltak; azután kezdték széthordani építkezésekre. A vár egyik fala beleépült az 1744-ben emelt katolikus templomba, így elkerülte a teljes pusztulást.

"A központi várépületről pontosan tudjuk, hogy azt 1868-ban bontották le, mikor már a falak annyira megrepedeztek, hogy leomlással fenyegettek. Külön veszélyként jelentkezett, hogy esetleg ráomlik a templomra, ugyanis emeletes épület volt az; nem tudjuk már, hogy milyen, de eléggé nagy..... Kopeczky Vidor plébános, féltve a templomot, elhatározta a várépület lebontását. Az endrédi nép basalaknak nevezte, és annyira sajnálták, hogy nem is vállalták a bontást. A munkát zamárdi kőművesek végezték.

A pap szerint az endrédiak maguknak akarták az összes anyagot, azért nem vállalták..... Nehéz ezt ma már kibozni, tény, hogy a vár elpusztulásával jelentős régészeti, történelmi érték veszett el. A várból annyi maradt, amennyi a katolikus templom nyugati falában megőrződött.

A templom ugyanis egyszerűen ráépült a várfalra, ezért olyan kicsit görbe az a nyugati fal....." /K. Kiss Jenő/

A templomban található egy festmény, amelyre joggal lehetnek büszkék az endrédiak; őseik jóvoltából átvészelték a török uralom éveit. A kép történetét így mesélte el K. Kiss Jenő:

"Alsó-Endréd - más néven Kis-Endréd - valamikori templomának nyomait most is meg lehet találni... Én magam is voltam azon a helyen, ahol a kövek árulkodnak az egykori várépületről. Ennek a templomnak az oltárképét, amikor a templom leégett, valamikor az 1590-es években, a 15 éves háború idején, a lakosok kimentették az égő épületből. Az egész hódoltság alatt megőrizték, házaikban rejtegetve; még akkor is, amikor a község lakossága református vallású lett. Akkor is tudták, hogy valamikor az ő őseiknek ez nagyon fontos és kedves értéke volt... Így a kép megmenekült, és ma is látható a katolikus templomban.

A festmény művészeti szempontból is jelentős értékű, mert egy olyan korból - a késő reneszánszból - maradt ránk, melyből a pusztítások miatt országos viszonylatban is csak kevés emlék öröklődött az utókorra. Témája is szokatlan, mert a gyermek Máriát ábrázolja szülei - Szent Anna és Joachim - társágában. Az alsó-endrédi templom ugyanis szent Anna tiszteletére lett felszentelve.

A mai templom az egykori Felső- Endréd /Város-Endréd/ központjában épült a XVIII. század negyvenes éveiben. Megőrizni akarván az ősi kép szakralitását, szent András és szent Anna tiszteletére szentelték fel....

Mintegy 15 évvel ezelőtt a kép meglétéről tájékoztattam az Országos Műemléki Felügyelőséget. Miután az intézmény köszönettel reagált a bejelentésre, gondolom, hogy a festményt nyilvántartásba vették."

A törökök emlékét ma több név is őrzi. A Váracsige egy Csigei nevű basáé volt. Rózsakertjének főbejárata a hegy keleti oldalán volt. Ez a bejárat még ma is észlelhető, tavasszal, gombanövészkor. Történeti szokás szerint a kert főbejázatát ott választották ki, ahová június 21-én hajnalban az első napsugarak érték a hegyoldalt. Azon a helyen néhány méter távolságban egy-egy gombaforrást telepítettek, melyeken túl a kert legyező alakban terült el.

A Rózsahegy /vagy Rúzsahegy/ ugyancsak a törökök rózsáira emlékeztet, legalább is nevében... Az endrédi határ egyik legszebb része az.

A Váracsigétől keletre van Karancó-hegy. /Karancó név szerepel a török és perzsa népmesékben is./ Ezt a helyet szentnek tartották a törökök. A hegy tetején leterítették ruháikat, majd kelet felé fordulva imádkoztak. Később, kiűzetésük után is, ha törökök fordultak meg Endréden, mindig Karancó-hegy iránt érdeklődtek. A húszas években Farkas Jánoséhoz beállított két fiatalember - nyilván törökök -, akik szállást kértek, de éjszaka kiszöktek. A hegy aljában leterítették egy ima-szőnyeget és imádkoztak. A nyúllesen lévő idős Szabó József mesélte el a látottakat Nagy Miklósnak - és másoknak is.

A Dudahegy azért kapta a nevét, mert ott volt az aga sétálóhelye, ahová mindig dudaszóval kísértette magát. A Cicevár állítólag az aga macskáinak állít emléket nevében.

Az utcanévként szereplő Csirka viszont nem a csirke szóból származik, hanem egy aga nevéből. Cserkesz aga egyike volt a hat kapitánynak, akik Endréd községet birtokolták. /Az utca ősi neve: Csirkesz./

Egy török korból származó monda is megörökítette az endrédi agát, annak jószívűségét - vagy talán csak pillanatnyi hangulatából adódó nagylelkűségét. A monda szerint Zamárdi lakói is fizettek adót az endrédi várúrnak. Az egyik évben - szokás szerint - küldöttség vitte a fizetést. Az aga nagy pohár vörösborral kínálta meg a jobbágyokat. Egyikük hirtelen hajtotta fel a nedűt, és kijöttek a könnyei. Az aga azt hitte, hogy sír, s rögtön megérdeklődte annak okát. A zamárdi jobbágy így válaszolt: "Uram! Mert sokat adott!" Sok az adó? - kérdezte az aga. Jó, hát felét visszaadom, vidd haza a gyermekeidnek!"

Érdeemes a Barátlikról szólni, amely közvetlenül ugyan nincs kapcsolatban a törökökkel, de Váracsige után talán a legnevezetesebb helye Endrédnek. A katolikus templomtól északnyugati irányban a Vályi nevű szőlőhegyre egy mély út vezet. Ennek az oldalában, észak felől, az út elejétől mintegy 200 méterre és 10 méter magasságban található az a barlangféle, amely a Barátlik névre hallgat.

A nép emlékezete szerint ez a titokzatos hely azért kapta a nevét, mert egy barát vagy remete lakott benne. Nem tudni, milyen mély és hosszú ez a barlang.

"Gyermekkoromban élt még a hiedelem, hogy ennek a barlangnak Zamárdin, A Szamárdombon van a kijárata.

A monda szerint ezen a vidéken egykoron egy herceg élt, ki kedvesével holdtöltekor ezen a barlangon át sétálva tette meg az öt kilométeres utat, hogy aztán megmártózzanak a Balatonban.

Ez a barlang, vagyis inkább alagút az egykori endrédi vár rejtett kijárata is lehetett. Mintegy 50 évvel ezelőtt hosszan el lehetett menni benne, s akik megpróbálták, elmondták, hogy egy helyen megszakad az út, egy kútszerű mélyedéshez érkezik az ember.

Annak idején kutató cserkészek látták, hogy a gödör oldalából vasak állnak ki. Talán a vár vesztőhelye lehetett ott." /K.Kiss Jenő/

II. A Várcsige titka

Az előző fejezetben szándékosan nem említettük a Vár-
csigéhez fűződő mondát, mely szerint a menekülő törö-
kök ott ásták el értékeiket.

A részleteket tekintve több változatát hallottuk; egy
nyomtatásban is megjelent, 46 évvel ezelőtt. Felsoro-
lásunkban ez az 1. Margittay Richárd: Balaton /Tájak,
emberek/, 1943.

"A Várcsige kincsei .... a török időkkel vannak össze-
függésben... E Várcsige oldalába ásták el állítólag a
törökök kiűzetésük előtt aranyukat és egyéb kincseiket.
Két magyar kocsissal vitették éjnek idején a kincseket
a titkos rejtekbe. Reggelre megkérdezték a kocsisokat,
vajon nappal is rátalálnának-e? Az egyik elővigyázatlan-
ul igennel válaszolt, mire nyomban megölték, míg a má-
sik óvatosabban nemet mondott, s így megmenekült. A tör-
ökök kitakarodása után el is árulta, hogy a kincs a
Várcsige oldalában van..."

2. Balatonendréd története; Török hagyományok című feje-
zet /Gépirat, a szerző neve nincs feltüntetve/

"Várcsige állítólagos kincseiről legendákat mesélnek.
Várcsige kisebb hegy Endréd határában, amelynek olda-
lában a törökök kiűzetésük előtt aranyaikat és kincse-
ikat állítólag elásták. Két magyar kocsissal vitették
a kincseket éjnek idején a titkos rejtekbe. Reggel meg-
kérdezték a kocsisokat, vajon nappal is odatalálnak-e.
Az egyik eléggé elővigyázatlanul igennel válaszolt, mi-
re nyomban megölték.

Míg a másik nemet mondott és így megmenekült. A török kitakarodása után el is árulta, hogy a kincs a Várcsige oldalában van. A török panancsnoknak a Várcsigében is volt rózsakertje. Állítólag ebben a rózsakertben ásták el a mesebeli kincseket..."

3. Bodolay Gyula endrédi születésű nagyanyjától, Kiss Istvánnétól hallotta a történetet.

"...Amikor a törökök kiűzésére sor került, bizván gyors visszatérésükben, hatalmas kincseket ástak el a mai Várcsige dombba. Magyar jobbágyokkal hordatták be szekérszám a kincseket a dombba ásott rejtekhelyre. Aki kijött, megkérdezték, hogy tudja-e, hol jár, s visszatalálna-e majd oda. Aki meggondolatlanul igennel felelt, azt lefejezték. De aki nemmel válaszolt, azt elengedték. Ezeknek későbbi, a török kiűzése utáni elbeszéléseiből ered, hogy kincs van a Várcsigében.

...Meleg éjjeleken kékes lidércfényeket lehet látni néha a Várcsige felett. Ilyenkor a nép keresztet vet, és azt mondja, hogy a kincs tisztítja magát..."

4. Balázs Gyula, endrédi lakos:

"A régi időkben a törökök hosszú ideig voltak megszállók. Nagypám is mesélt a kincsről, amit a Várcsigénél ástak el. A Várcsigét különben Csigevárnak is nevezték. A törökök sok aranyat hordtak össze a várba, aztán később elásták. A legtöbb embert, az aranyszállítókat, megölték. Azok, akik még tudtak a aranyról, a törökök elmenetele után elkezdtek kézzel ásni, de eredmény nélkül."

5. K. Kiss Jenő:

"Gyermekkoromban sokat hallottam a törökök által elrejtett endrédi kincsről. Akkoriban, mivel rokonaim jó-része ott élt, sokat jártam a faluban, jól ismertem magát a falut s annak határát, mely szerves része a szépséges külső-somogyi tájnak. A kincsről eleven történetek keringtek a nép körében, s elrejtésének történetét is tudni vélték az emberek.

Idős emberektől, köztük Kohl József nagybátyámtól hallottam én annak egy változatát.

E szerint, mikor a keresztény seregek már egyre jobban közeledtek a somogyi tájék felé, Szancsok bég - az utolsó endrédi várparancsnok - emberei egy estén megjelentek az egyik endrédi paranztember házánál - ennek az embernek a nevét nem tudjuk -, és megparancsolták neki, hogy az ökreit fogja be a szekérbe, s jelentkez-zék vele főn a vár kapujánál.

Emberünk meg is jelent a befogattal a nagy vaskapunál, a törökök pedig bekísérték a várudvarba. Szinte azonnal rakni kezdték a szekeret, miközben őt magát félreállították. Ládákat s egyebeket raktak fel.

Mikor elkészültek, felparancsolták az öregot a bakra. Aztán egy katona hozzálépett, s egy kendővel bekötötte a szemét. Így kellett kommandíroznia az ökröket. Mások szerint kiszúrták az öreg szemét, de ez alig hihető, hiszen ilyen esetben a fájdalomtól és a megvakíttatással járó lelki megrázkódtatástól meggyötört emberrel nem nagyon vártak volna mit kezdeni.

Valaki mellé ült, a többiek pedig a szekér mellett haladtak. Jó sokat mentek, majd megálltak. A törökök lerakták a ládákat; a bekötött szemű ember hallotta a földre koppanó ásók, lapátok hangját. Sokáig dolgoztak a katonák, majd dolguk végeztével a szekérre dobálták a szerszámokat, és parancsot adtak az öregnek, hogy indítsa el az ökröket. Visszamentek a várba, mely a mai katolikus templom fölött magasodott. Itt elbocsátották a törökök a szekeres embert, azzal a kemény figyelmeztetéssel, hogy erről a dologról, ha kedves az élete, senkinek ne szóljon. Eltakarodván az ozmán sereg, elmondta az öreg magyar, milyen ok miatt kellett neki a várba menni: a törökök kincsét vitte valahová. És hogy hová? Hát a Várcsigébe! Ő ugyanis, aki gyerekkora óta járja az endrédi határt, sok helyre becsukott szemmel is eltalálna. És akkor azon az estén, bár kicsit meg volt ijedve, képes volt figyelni, s abból, hogy mennyit mentek jobbra, balra, meg előre, mennyit völgynek és hegynek, biztosra vehette, hogy a Várcsigében jártak.

Nosza, keresni is kezdték a kincset, de hiába próbálkoztak. Az ásás helyét elmosták az esők, a gaz és a fű mindent benőtt, s azóta is hiába próbálkoznak itt az emberek.

/1940-ben a messzi Ankarából is jött valaki, egy régész, aki valamiféle dokumentum alapján végzett, végeztetett itt ásást.

Éppen az ő ittjártából meg a fennmaradt történetből arra kell következtetnünk, hogy lehet-e dolognak valami alapja, hiszen hihető, hogy a végveszélybe került törökök, akiket immár minden oldalról fenyegettek a keresztény seregek, így akarták menteni értékeiket, megtalálni a hadipénztárt is.

Nem gondolták ők, hogy soha többé nem térhetnek ide vissza, hiszen máskor is volt itt háború. Ide-oda voltak a seregek, ők többnyire visszavették, amit elvettek tőlük a "hitetlenek". Allah nagy, és a szultán hatalmas, a végső győzelem nem lehet másé, csak az övék, s akkor majd ismét eljönnek Endrédre, és visszakérlik a hegytől kincseiket.

A sors azonban másképp intézkedett: az "igazhitűek" nem láthatták meg többé a Várcsigét, a Cicevárat, a Rúzsahegy szelíd lejtőit. Por takarja immár a harcosok lábnyomait, s a kincs - ha van - valahol meglapul a mélyben. Vár újabb elszánt kutatókra, kik majd egyszer fölhozzák a fényre."

Az 5. változat közül kétségtelenül a legszínesebb, legélvezetesebb a legutolsó; ez K. Kiss Jenő - körünkben már ismert - mesélőkedvének is köszönhető. Az 1. és a 2. variáció meglepően sok hasonlóságot, egyezést mutat. /A Balatonendréd történetének összeállítója minden bizonnyal Margittay Richárd szövegét vette alapul./ Ezek két kocsi említenek, akik közül az egyik életben maradt, s tőle eredt a kincs legendája.

A 3. és a 4. változat több jobbágyról tud, míg az 5. mindössze egyről.

A kincs rejtekhelyében megegyeznek: az a Váracsige.

Mi nem a kincset kutattuk, hanem annak utóéletét; azt is, mennyire foglalkoztatja a falu lakosságát ennyi év távlatából, s hogy a köréje szőtt legenda színesen él-e, vagy talán elszürkült.

Gyűjtőmunkánk során többször jártunk Balatonendrédre; egy alkalommal egy egész délutánt szántunk arra, hogy a járókelőket szólaltassuk meg. Negyven ember /gyerek, felnőtt - köztük idős/ választ rögzítette magnókazettánk. A minirportokat időrendi sorrendben írjuk le, de elhagyjuk az általunk feltett - folyton ismétlődő - első kérdést: Mit tetszik tudni /Mit tudsz/ az endrédi kincsről?

1. - Semmit... Nincs itt semmiféle kincs, legalább is én nem tudok róla. Úgy jöttem ide lakni.
2. - Nem hallottam róla.
  - Semmit?
  - Nem... Pedig én mindig itt laktam.
3. - Van itt kincs?
  - Állítólag a törökök hagyták itt a Váracsigében.
  - Esetleg menjetek el a Váracsige felé, hátha ott többet tudnak az emberek....
4. - Milyen kincsről?
  - Az endrédi... Nem is tetszett hallani róla? Idevalósi a bácsi?

- Ide... Ja, a Vártságében ástak valami kincs után, de akkor én még gyerek voltam. —
  - Ki ásott?
  - Valami földvári... Kicsi nevű, vagy ilyesmi.
5. - Nem tudok róla...
- Semmit?
  - Most kerültem ide lakni.
6. - A Vártságében?
- Igen, arról szeretnék hallani.
  - Hát... a törökök állítólag elástak 2 arany templomajtót, meg rengeteg kincset, de még nem talált rá senki... Pedig már jópáran próbálkoztak, jó mélyre bementek, de nem lett meg a kincs.
7. - Kérem?
- Az endrédi kincsről.
  - Az endrédi KISZ-ről?
  - Nem, az elásott török kincsről.
  - Hát, volt valami mendemonda... Ástak is utána. Bementek vagy 70-75 méter mélyen. De aztán nem találták, abba is hagyták a keresést.
8. - Milyen kincsről?
- Nem hallottál arról, hogy van itt kincs?
  - Nem...
9. - Semmit... Nagy Miklós bácsival kellene beszélgetek. Ő ásott valamikor...

10. - Csak azt, hogy a Várcsigében vagy a Cicevárban van. A törökök hagyták itt.

- Ki ásott utána?

- Nem tudom.

11. - Semmit...

12. - Semmit... Talán a Lizi néni tud róla...

13. - A csipkéről beszéljek?

- A török kincsről szeretnék hallani valamit.

- Csak annyit tudok, hogy a Várcsigében van.

14. - A török basa a Várcsigében egy nagy lukat ásott, oda tették a kincset... Ástak is itt sokáig férfiak, de nem találták meg.

- Kik ástak?

- Azt pontosan nem tudom, de ha érdekelnek titeket ezek a török dolgok, hát mondom, hogy ez itt a Cicevár. Úgy hírlik, itt voltak a török basa cicái... Az meg a Rózsahegy, ott meg a rózsakertjei voltak. Amaz a Dudahegy, ott dudált a török basa... Sokan érdeklődnek utána. A múltkor is jártak itt felnőttek..., el is mentek a Nagy Miklós bácsihoz.

15. - Milyen kincsről?

- A törökök elásták a Várcsigébe.

- Igen... Ott van az még, nem ásták ki.

16. - Miről?

- Az elásott kincsről.

- Nem ~~hallottam~~ még róla.

17. - Én semmit, de tudok valkit ajánlani...
- Ki az?
- A Hekeli tanár bácsi... az sokat tud.
18. - Gyerekeim, nem érek rá most magyarázni, de ott a Várcsige felé van...
19. - Nem sokat. Elásták a törökök.
20. - Van itt egyáltalán?
- Állítólag ástak el a törökök.
- Ja... MenjeteK a Várcsigébe, de vigyetek ásót is!
21. - Lényegében ez itt mind török hódoltság volt. A Várcsigébe - azt mondják -, oda ásták el a törökök... A Barátlik meg beszakadt.
22. - Csak mendemonda... nem hiszek benne.
23. - Én semmit...
24. - Nem sokat tudok, mert nem endrédi születésű vagyok...
A törökök a Várcsigébe ásták.
25. Hallani hallottam, de nem tudok róla semmit.
26. - A Nagy Miklós ásott utána... Ő tudna mondani valamit.
27. - Nem sokat. A Várcsigében van. Állítólag a templom is török hagyomány.
28. - A barlangról? A Barátlukról?
- A kincsről...
- A Várcsigébén van állítólag. A régi térképeken rajta is van. Talán oda ásták a 7 szekér kincset...
A Barátlukban nem ástak, csak az is híres...
A Balatonig ér el.

29. - A Várceigébe ásták. Mást nem tudok.
30. - Nem sokat... A Dudahegyen ásták el a törökök.
Amikor ide jártam iskolába, egy-két éve, a többiekkel ástam is ott...
- Nem találtatok semmit?
- Csak 3 csontdarabot.
31. - Nem érek rá...
32. - Nem tudok semmit.
34. - Most jöttem ide férjhez.
35. - Azt mondták, hogy valamikor a törökök a Várceigében ásták el a kincsüket.
36. - Járt itt egy török, és mutatott a református tiszteletesnek egy térképet, hogy hát merre is van.
- A Várceigében?
- Igen. Azelőtt ástak is ott emberek, de nem találtak semmit. A régiek azt mondják, hogy amikor a törökök elmentek, előtte elásták a kincset...
Egy kutat is csináltak, hogy ha valaki keresné a kincset, abba essen bele. Amikor elmenekültek, elvitték a magyar lányokat. Mikor a határhoz értek, akkor mondták, hogy átkozzák meg Magyarországot. A lányok úgy átkoztak, hogy jót mondtak...
hogy szent György napján harmat hulljon, és a pünkösdi zápor verje meg Magyarországot. Pünkösdi mindig akkor van, amikor legjobban kéne a zápor.
Nem is hallottátok?
- Nem...
./.

37. - Semmit. Most kerültem ide dolgozni.
38. - Milyen kincsről?
- A várcsigeiről.
- Szerintem ez csak mendemonda. Nemigen tudok róla... talán az öregebbek.
39. - A Barátlukról tudok beszélni inkább. Amikor még tanultam, be szoktam oda mászni. Egyszer cérnával akartuk megmérni a hosszát, de több helyen beomlott. Csak régi edények vannak ott...
- És a várcsigei kincsről mit tetszik tudni?
- Arról nem sokat. Talán már 30 éve nem is ástak ott... Akik ástak, azokat biztosan valami gróf támogatta. De aztán abbahagyták.
40. - Tudok egy-két dolgot... Balázs Gyula vagyok... A régi időkben a törökök hosszú ideig voltak megszállók. Nagypám is mesélt a kincsről, amit a Várcsigénél ástak el. A Várcsigét különben Csigevárnak is nevezték. A törökök sok aranyat hordtak össze a várba, aztán később elásták. A legtöbb embert, az aranyszállítókat, megölték. Azok, akik még tudtak az aranyról, a törökök elmenetele után elkezdtek kézzel ásni, de eredmény nélkül. Furcsa, hogy az állam nem foglalkozik ezzel, habár nincs sok alapja. Az is furcsa, hogy a megyekövet csak a törökök tudták kinyitni... Itt a hegyen van egy pince alakú barlang, ahová régen a disznók be szoktak menni... meg emberek is. Mindig odataláltak, mert valamilyen fényjelenség jelezte a bejáratot.

A 40 riportalany közül 39 értékelhető, besorolható választ adott. A 31. számú /Nem érek rá/ feltehetően a "tudók" csoportjába kerülne, mert ha ~~na~~ hallott volna a kincsről, egyszerűbb - és rövidebb - lett volna "semmit" mondania.

A válaszok megoszlása:

Hallott a kincsről:	23	/59 % /
Keveset tud:	17	
Viszonylag sokat tud:	6	
Nem hallott a kincsről:	16	/41 % /

A hat, legtöbb információt adó riportalany az idősebb korosztályhoz tartozik. A megkérdezettek neve, életkora iránt nem érdeklődtünk, nehogy elriasszuk őket a válaszadástól. Ha tovább faggatjuk az utca embereit, valószínűleg hasonló eredmény született volna.

Nagyjából a lakosság 60 %-a ismeri a kincslegendát, 40 %-a nem. Változna az arány, ha korcsoportonként néznénk: a gyerekek közül jóval kevesebben tudnak róla, az idősebbek viszont többet. Erre enged következtetni az endrédi általános iskola 5. osztályosainak fogalmazásgyűjteménye, amelyet Erdősné Matyikó Zsuzsa tanárnő bocsátott rendelkezésünkre. A húszas létszámú osztályban hat értékelhető válasz volt. A fogalmazványokat használhatóságuk növekvő sorrendjében írjuk le.

1. Keveset tudok a kincsről... Apukám egy fogsort talált, amikor a szőlőben kapált.

./.

2. A Várcsigében ásták el a törökök az aranyat.
3. A Várcsigében rejtőzik egy aranyhintó. Amikor a papám ásott a hegy tetején, talált egy csontból készült tányért és kanalat, körülötte pedig ágdarabokat és leveleket.
4. Balatonendrédén, a Várcsige alatt van egy aranyhintó két lóval elásva. A szántód-pusztai kápolnánál van egy üreg, amiről nagyon kevesen tudnak. Régebben tízenkét ökörnek a láncával akarták megmérni, hogy milyen mély. De a lánc talán még a közepéig sem ért.
5. Azt tudom a török kincsről, hogy a Várcsigébe van elrejtve. Az 1970-es évek elején a papám és az anyukám elment a hegy tetejére. Találtak ott egy lyukat, amibe egy húszfillérest dobtak. Az 6-7 másodperc múlva csobbant, zörrent. Nagyon mélyen lehet a kincs.
6. A török kincs Balatonendrédén, a Várcsigében található. A Várcsige keleti oldalán található két barlang. A honismereti szakkörön az elejét kitisztítottuk a Gamauf Lajos tanár bácsival. A Kishorogban található a Barátlyuk, amely Szántódra vezet, a katolikus templom alá. Az útépítésnél beszakadt. Az endrédi ABC mögött látható egy kútszerű akna, aminek az alján alagút van. A Várcsige tetején volt Ali basa vára, a Rózsadombon pedig a rózsakertje.

A 6. fogalmazványban a Rózsadomb tévesztés; mindenki más hegynek említi. Ali basa neve könnyebben kapcsolódik a török várhoz - a mesebeli 40 rabló folytán - mint például Szancsok bégé. A tévedések ellenére is ez a legbővebb beszámoló. A gyerekek fantáziáját a Szántóddal összekötött Barátlik erősen foglalkoztatja /4., 6. fogalmazás/

III. Kincskeresők nyomában

"Sokan ástak... eredménytelenül, de eddig csak egy honfoglalás korabeli magyar lovas vitéz sírja került elő.

Járt... az 1880-as években Endréden egy török dervis, megmutattatta magának a Várcsigét, majd elküldötte a vezetőket, s ezután fehér leplét leterítve, három helyen imádkozott. E helyeken, mint megfigyelték, a legnagyobb szárazságban is üdezöld a fű, s szabályos félkörben fekszenek, melyek mint egy kert tervrajzát őrizték meg.

Egy Kicsi nevű asztalosmester néhány év előtt kikerült Ankarába, ahol állítólag megtudta, hogy Endréden kocsi-számra elrejtett kincsek s az ottani rózsakertek emléke máig is él a török mesevilágban. Több ezer pengőt ajánlottak fel neki, ha itt ásatásokat folytathat, s azután visszatér Törökországba.

Kapott is egy térképet, melyen az ásatások helye is ki volt jelölve. Ő erre haza is jött, s egy Gál nevű emberrel meg is kezdte az ásatásokat. Mindaddig azonban, mint értesültem, eredményt nem értek el, s a kincsek, ha ugyan voltak, mai napig is rejtekhelyükön lappanganak..."

/Margittay Richárd i.m./

Az utolsó mondat az azóta eltelt 40 évet is áthidalja: ma is érvényes.

Az egyik riportalany /17.számú/ Hekeli Laci bácsira hívta fel a figyelmünket. Tősgyökeres endrédi, aki maga is sokat foglalkozott, foglalkozik községe történetével.

Meghívtuk egyik szakköri foglalkozásunkra, amelyen mesélt Balatonendréd történetéről, földrajzi neveiről. Szerinte elképzelhető, hogy a kincs em a Várcsigében lett elrejtve, hanem egy azzal szemközti dombon. Ez mesterséges domb lehet; a Cicev árból hordhattak földet a rét szélére, s úgy keletkezhetett.

A faluban az első - név szerint ismert - ember, aki a kincs után ásott, Borbély Imre volt. Három helyen is beásott a Várcsigében, de eredménytelenül.

A második "kutató", Kicsi Károly is már több mint 10 éve halott. /A 4. riportalany is említette őt./ Társa, a kőröshegyi Gál, ugyancsak meghalt. A nehéz földmunka közben tüdőbajt kapott, az okozta halálát.

Az egyetlen ma élő, egykori kincskereső Nagy Miklós, akit személyesen is felkerestünk. Az ~~csúsz~~ számokat illetően már cserben hagyja őt az emlékezete, de talán nem is csoda: közel jár a 80-hoz.

"Balatonföldváron lakott egy ember - Kicsinek hívták -, aki fogoly volt Kis-Ázsiában. Az ottani törökök szóltak neki, hogy Balatonendrédén van kincs, és hogy ássa ki, ha visszamegy Magyarországra. Kaucióba kellett volna adnia a feleségét és a lányát, de ő ezt nem akarta. Ezért nem is kapott teljesen pontos adatokat, felvilágosítást. Ez a Kicsi egy kőröshegyi emberrel jött ide, azt Gálnak hívták... Hogy mikor volt ez? A II. világháború előtt lehetett ez, úgy 1938-ban. A két ember itt lakott nálam, és engem is érdekelni kezdett a kincs.

Gondoltam, nekem is jól fog jönni... Korábban én már találtam egy csontot a Váracsigében, egy lukban, de a kincshez nincs köze. Mi egy akkora lukat ástunk, hogy egy talicska meg egy ember beférjen. De nem tudtuk, merre induljunk... Kilitiről hívtunk egy cigányasszonyt, aki megjósolta, merre kell menni. A cigányasszony körme le lett kaparva, fehérmák-olajjal bekenték, és úgy nézegette a körmét. Addig nézte, amíg nem látta rajta, hol a kincs. Azt is megmondta, milyen kincsek vannak a földben... de már nem tudom, mit mondott.

Még két emberrel jósoltattunk, hogy biztosak legyünk a dologban. Horváth Istvánné volt az egyik, Annuskának hívták; ő varázsló hírében állt a táltosfoga miatt. Ugyanazt a helyet mondta, mint a kiliti cigányasszony... hogy hol a kincs.

Ez az Annuska látott egy üreget a körmében, abban egy embert, aki levette a kalapját és keresztet vetett. Az az érdekes, hogy a faluban éppen akkor harangoztak... Horváth József is a körme után jósolt. Ő hetedik gyerek volt, ezért jósolhatott. Ő is abba az irányba mutatott, mint a másik kettő...

Nekiálltunk ásni, és rengeteg földet elhordtunk. Egyszer be is szakadt a föld, akkora üreget ástunk.

A Kicsit meg a Gált biztosan pénzelte valaki - erről sosem beszéltek - , mert eleinte nagyon finom cigarettákat szívtak. Később már nem... talán nem kaptak pénzt. Azért nem is ástak nagyon itt mások, mert azt passzióból nem engedhette meg senki magának. Én sem sokáig ástam, pedig azt mondják, 13 kocsi való értéket hagyott itt a török...

Én tulajdonképpen egyszer nagyon megijedtem, azért is hagytam abba rögtön az ásást. Az úgy volt, hogy egyszer este - nem tudom, mikor volt - beállított ide egy ember. Jól öltözött férfi volt, de hallgatott, nem beszélt, néma lehetett. Mindent leírt, amit tudni akart, a jegyzetébe, és azt mutatta... Kérdezte nagyon, hogy merre van a Gyugy-puszta. Nem beszélt, de süket nem volt, mert hallotta, amit mondtak, mondtam neki.

Ahogy egyszer megfordult, megláttam, hogy a kabátja belső zsebében egy revolver van eldugva... Én akkor megijedtem, gondoltam, hogy a kincsel van összefüggésben a nagy kíváncsisága... és többet nem is ástam.

A Kicsi nevű meg a Gál még tovább ástak, de a kőröshegyi, a Gál nevű hamar tüdőbajos lett... és szegény meghalt.

Ami még érdekes, hogy a Várcsigén, egy részén a fű félhold alakban más színű volt. A harmincas éves végén még látszódtott. Később beültették fenyővel azt a részt, és eltűnt a jel..."

Régebben a gyerekeket is jobban izgatta a kincskeresés, mára talán elment a kedvük a felnőttek hiábavaló ásása, próbálkozása miatt.

K. Kiss Jenő így meséli el egykori kalandját:

"Talán 12 éves lehettem, amikor egy nyári vasárnap délután két unokatestvéremmel rókalikak után kutattunk a Várcsige keleti, bozótos oldalán.

Egy bokor tövében én észrevettem egy likat, szóltam Zoltánnak, az egyik fiúnak, aki egy hosszú bot végére vastag papírtekerceset kötött, azt meggyújtotta, majd bedugta a lik száján. Egyszer csak felkiáltott: "Nézzétek, nézzetek be! Ebben róka nincs, az biztos! A lik befelé szélesedik, olyan, mint egy barlang." Benéztünk mi is. Valóban úgy volt: egy tölcsérszerűen kiszélesedő nyílás előtt álltunk. Én mindjárt kapcsoltam: a kincs! A kincs barlangja ez! Gyerünk haza ásóért, lapátért!

Berohantunk a faluba, majd visszatértünk a szerszámokkal. Visszatértünk, de a helyet, a likat nem találtuk. Estig bolyongtunk a hegy oldalában, hiába. Titkát ismét elrejtette a bozótos meredély. Talán, ha egyikünk ott maradt volna őrizni a helyet... De hát utólag könnyű okosnak lenni, s az ember többnyire utólag okos csak..."

Balázs Gyula bácsi is említ egy pincészlakú barlangot a hegyen, ahová oda lehetett találni, "mert valamilyen fényjelenség jelezte a bejáratot." Lehet, hogy ugyanarról a barlangról van szó? És lehet, hogy a fényjelenség nem más, mint a "kékes lidércfény", mely a néphit szerint a kincstisztulástól van? /3.számú szövegváltozat/

Nem tudni, Margittay Richárd személyesen beszélt-e Kicsi Károly földvári asztalossal. Minden esetre elgondolkodtató, hogy ha az "kapott... egy térképet, melyen az ásatások helye ki volt jelölve", mi szükség volt "varázslók" igénybe vételére. S lám, hiába jósoltatták meg a kincsre vágyók a pontosabb lelőhelyet, és hiába jött ki mindhárom alkalommal ugyanaz az eredmény, a föld nem adta ki zsákmányát.

Ha van, most is ott rejtőzik...

Egyszer, régen, a zamárdiak számára is megcsillant az endrédi kincs..., a szájhagyomány szerint legalább is...

Idősebb emberek úgy hallották az őseiktől, hogy annak idején a búzát a Balaton északi partjára vitték öröltetni. Egyszer állítólag ott várakoztak a vízimalomnál a zamárdiak, és szóba elegyedtek a túlsófelei emberekkel.

Egyszer az egyik idegen azt mondta az ott álldogáló zamárdiaknak: "Ha magukkal visznek a szekerekkel, és vissza is hoznak, én gazdaggá teszem a falujukat, mert én tudom, hol vannak elásva a törökök kincsei."

A zamárdiak azonban nem vállalkoztak a visszahozatalra, mert az akkori útviszonyok miatt az soká tartott volna. Így maradt azóta is szegény Zamárdi és Endrédi népe...

Utószó

Margittay Richárd a Balaton kincslegendái című fejezetben írja le a várcsigei történetet. Mire a "legenda" értelmező szótárbeli jelentésváltozatai közül a 3. illik leginkább: "Jelentős esemény(ek)e)t... kiszínezve vagy eltúlozva elbeszélő mű, illetve szóbeli hagyomány".

A környékbeliek, maguk az endrédiék is mondaként emlegetik, nem a legenda szót használják. /Monda: "...szájhagyomány útján terjedő... elbeszélés, amely a valószínű elemeket mesés... mozzanatokkal vegyíti./

A Várcsigéhez fűződő történet mindkét - egyébként rokon - kategóriába sorolható. Érvényes a legendára jellemző kiszínezés, túlzás, és a monda meghatározásában olvasható mesés mozzanat.

Érdekes a meseszámok feltűnése: a 28. riportalany 7 szekér kincsről beszél, Nagy Miklós 13-ról.

A nép képzelete a kincs tartalmára vonatkozóan is színes: arany templomajtóról /6. riportalany/, arany hintóról /4. fogalmazvány/ szólnak, de hallottam már aranyborjút is emlegetni...

Az elrejtett értékek helyenként a Várcsigét nevezik meg, a 10. számú riportalany - tájékozatlansága miatt - vagylagosan említi a Cicevárat, a 30. pedig tévesen a Dudavárat. A hegy ásása igen költséges; bármennyire foglalkoztatta is néhányuk fantáziáját, kevesen engedhették meg maguknak a próbálkozást. Kicsi Károly valószínűleg passzióból ásott; munkáját, ha szenvedélyének élt, családja látta el.

A II. világháború alatt és az azt megelőző években - bár kiváló műbútorasztalos volt - csaként dolgozott Bem Antal borkimérésében. Ő mondta nekem, hogy Kicsi Károly, aki Törökszentmiklóson született 1897-ben, nem hadifogolyként találkozott törökökkel - mint azt Nagy Miklós tudja...

S nem valószínű, hogy pénzelte bárki is - életkörülményei alapján feltételezi ezt. Kicsi Károly soha nem is említette, hogy pénzért ás. Inkább fanatikusan hitt - különösen a kezdeti időben - a kincs megtalálásában. Beszélte egykori munkaadójának szekérnyomokról, melyeket az ásatások során a földben észlelt...

Vezetéknevét török eredetűnek vélte, a kücsüg szóból származtatta. Azt mondta, Kis/s/ vezetéknév sok van a magyarban, de Kicsi nincs...

Még az ötvenes években is át-átruccant Balatonendrédre szerencsét próbálni. Talán lesznek utódai az elszánt kincskeresőknek - ki tudja...

Mi is kincset kerestünk: az endrédi nép többszázéves mondakincsét. Úgy érzem, munkánk nem volt hiábavaló, mert ami után kutattunk, megtaláltuk...

Felhasznált irodalom

1. Csánki Dezső: Magyarország vármegyéi és városai; Somogy vármegye
2. Margittay Richárd: Balaton /Tájak, emberek/, 1943.
3. Balatonendréd története /kézirat/

Adatközlők:

1. Balázs Gyula 71 éves; Balatonendréd, Fő u. 14.
2. Bem Antal 82 éves; Balatonföldvár, Felszabadulás u. 4.
3. Bodolay Gyula 67 éves; Zamárdi, István út 30.
4. Farkas Kálmán 82 éves; Balatonendréd, Táncsics 2.
5. Hekeli László 64 éves; Balatonendréd, Fő u. 15.
6. Hosszú Gyuláné 63 éves; Zamárdi, Dobó I. u. 32.
7. K. Kiss Jenő 58 éves; Zamárdi, István u. 11.
8. Nagy Miklós 78 éves; Balatonendréd, Dózsa Gy.u.5.

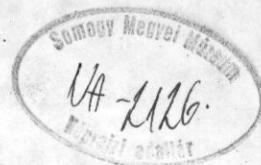
Az adatközlők római katolikus vallásúak.

A riportokat készítették, és a legtöbb gyűjtőmunkát végezték:

Bem Judit	Nagy Ágota
Csapó Mónika	Mészáros Annamária
Kertész Szilvia	Puller Gertrúd
Kovács Lilla	Szabados Mónika
Lázár Mónika	

A fényképet Bor Ferenc készítette.

A bevezetőt és az utószót írta, valamint a gyűjtött anyag rendszerezését segítette: Bemné dr. Schneider Mária szakkörvezető

T A R T A L O M

Bevezető	
I. Balatonendréd és a törökök	1 - 7. oldal
II. A Várcsige titka	8 - 20. oldal
III. Kincskeresők nyomában	21 - 26. oldal
Utószó	27 - 28. oldal